

KLÂSİK HİKÂYEYE MODERN BİR BAKIŞ²

Yrd. Doç. Dr. Osman ÜNLÜ

Düzce Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

osmanunlu@duzce.edu.tr

Özet

Akademik dünyada modern hikâyenin Tanzimat'la beraber Türk edebiyatına girdiği fikri genel kabullerden biridir. Ancak şimdiye kadar klâsik Türk hikâyesi modern anlatı teknikleri açısından yeterince değerlendirilmemiştir. Bunun yerine, bilim insanları kolay yolu seçerek basmakalıp ifadeleri, kendilerinden öncekiler gibi, sürekli olarak tekrarlamayı tercih etmişlerdir.

Bu çalışmada, iki ayrı hikâye metni aracılığıyla klâsik Türk hikâyesi değerlendirildiğinde ortaya modern hikâyeden başka bir şeyin çıkmadığı gösterilmiştir. Bunun için örnek olarak Cinânî'nin *Bedâyiü'l-âsâr*'ından alınan bir mensur ve Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ehzâr* mesnevisinden alınan bir manzum hikâye metni özelinde klâsik Türk hikâyesinin teknik açıdan bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu değerlendirmeye, örnek hikâye metinlerinde bulunan ve modern tekniğe göre farklı olan bazı özellikleri de gösterilmiştir. Ayrıca bu farklılıkların, eserlerin yazıldıkları dönem edebî anlayışı ve geleneğinin bir gereği olarak kabul görmesi klâsik hikâyenin edebiyat tarihi içindeki yerinin kavranmasında önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik hikâye, modern hikâye, Cinânî, Bedâyiü'l-âsâr, Nev'î-zâde Atâyî.

² Bu çalışma, daha önce yayımlanmış olduğumuz "*Modern Araştırmacının Klâsik Hikâyeye Bakışı Üzerine Değerlendirmeler*" (http://www.tubar.com.tr/TUBAR%20DOSYA/nl_osman%20461-474.pdf) adlı makalenin devamı olarak kaleme alınmış ve 11-13 Kasım 2011 tarihleri arasında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Türk Dilinin ve Edebiyatının Bugünkü Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu'nda sunulan "Klâsik Türk Hikâyesinin Temel Özellikleri ile İlgili Sorunlar" başlığıyla sunulan bildirinin genişletilmiş ve yenden düzenlenmiş halidir. Burada, anılan makalede öne sürülen görüşlerin biri manzum biri mensur iki klâsik hikâye metni üzerinde uygulanması ve makalenin örneklenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle önceki makalede öne sürülen bazı ifadelerin yazıda tekrar edilmesi veya çok yüzeysel ele alınması anlayışla karşılanmalıdır.

A MODERN OVERVIEW TO CLASSICAL STORY

Abstract

In the academic world, the idea that the story into Turkish literature the Tanzimat period was generally agreed. However, until now classical Turkish story not been adequately assessed in terms of modern narrative techniques. Instead, researchers choosing the easy path stereotyped expressions have chosen to repeat continuously.

In this study, by two different stories texts, classical Turkish story are considered to occur when out of nothing more than a modern story was shown. For this, from Cinânî's the *Bedâyiü'l-âsar* a prose story text and Nev'î-zâde Atâyî's the *Nefhatü'l-ezhâr* mathnawi a verse story text taken exclusively on classical Turkish story made an assessment from a technical point.

With this assessment, founded sample story texts and some of the features that differ according to modern techniques als have been shown. Moreover, these differences understanding of literary Works written in the period and a requirement of tradition acceptance as a classical literary history of story will play an important role.

Keywords: Classical story, modern story, Cinânî, Bedâyiü'l-âsar, Nev'î-zâde Atâyî.

1. Giriş

Anlatma esasına bağlı edebî metinlerden biri olan hikâyenin edebiyatımızdaki geçmişi hakkında hâlâ tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu belirsizliğin önemli bir sebebi olarak edebiyatın bir “süreklilik” olduğunun gözden uzak tutulması olarak görülebilir. Türk edebiyatında genel olarak hikâyenin XIX. yüzyılda, Tanzimat'la başlayan bir değişimin sonucunda edebiyatımıza girdiği konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Ancak, anlatma esasına bağlı edebî metinlerde asıl olan anlatma veya nakletme (Aktaş, 2013: 35) olduğuna göre hikâye edebî türünde böyle bir başlangıç noktası oluşturmanın gereksiz ve yersi olduğu düşünülmektedir. Edebî geleneğimizdeki bu türü en eski edebî ürünlere kadar götürmek mümkündür. “sagu'lardan, yağ törenlerinin, bütün ritüellerinden, destanlarından ... tahkiye dili, duyarlığı, zekâsı, hayâli ve bütün imkânlarından yararlanamaz mıyız” diyen Hüseyin Su, tahkiye geleneğini edebiyatımızın ilk ürünlerine kadar götürür (Su, 2005: 14-15).

Türk hikâyesinin kronolojisinde *Dede Korkut Hikâyeleri* ile *Muhayyelât* arasındaki uzun zaman dilimi üzerinde çok az durulması dikkat çekicidir. Üstelik bu dönem hikâye ürünlerinin genel özellikleri hakkında bilim insanlarınca ifade edilenler bile neredeyse birbirinin tekrarı olagelmıştır. Bu konuyla ilgili olarak yaklaşık üç yıl önce yazılmış bir makalede klasik Türk hikâyesiyle ilgili yaygın yanlışlara değinilmiş ve yine aynı yıl içinde, bu makalede öne

sürülen görüşlerin örneklenmesini içeren bir bildiri sunulmuştu. Bu bildirinin henüz yayımlanmamış olması nedeniyle bildiriye öne sürülen görüşler gözden geçirilerek bir makale halinde yayımlanması gerektiği değerlendirilmiştir.

Bu yazıda klâsik Türk hikâyesinin bilinen özellikleri biri manzum biri de mensur iki örnek çerçevesinde ele alınmış ve hikâyelerin bu temel özelliklerinde bazı düzeltmelere gidilmiştir. Bu örneklerden ilki XVI. yüzyıl edebî şahsiyetlerinden Cinânî'nin mensur hikâye külliyyatı *Bedâyiü'l-âsâr*'ın on ikinci hikâyesi, diğeri de Nev'î-zâde Atâyî'nin *Nefhatü'l-ehâr* adlı mesnevisinin onuncu nefhasından sonra anlatılan *destân*dır. Bu iki hikâyenin özetleri verildikten sonra, metinlerden yola çıkılarak klâsik hikâyenin genel özellikleri üzerinde durulacaktır.

2. Özetler

2.1. Cinânî'nin Hikâyesinin Özeti

Geçmiş zamanlarda denizde kâfirlerle savaşan gazilerden biri gaza niyetiyle gemisine binip sefere çıkar. Kâfir ülkelerine yakın bir yerde dolaşırken Malta gemilerinden birine rastlar. Bu gemiyi ve içindekileri esir alır. Esirlerin içinde kâfir beylerinden birinin kızı da vardır ve çeyiziyle birlikte evleneceği bey oğluna götürülmektedir. Esirler bu durumu saklamaya çalışırlar fakat geminin yeni sahibi bunu anlar ve olayı öğrenince kızı geminin diğer tarafında perdeli bir yerde tutar. Bu şekilde yola devam ederler ve günlerden bir gün reisin Üsküdar'daki evine ulaşırlar. Diğer yandan kâfirler, geminin Türkler tarafından esir alındığını öğrenirler ve kızı kurtarmak için yüklü bir miktarda para gönderirler. Ancak reis, gönlü zengin birisi olduğu için bunu kabul etmez, 'para birkaç günde harcanılır ama böyle bir cariyeye her zaman ele gelmez' diyerek teklifi reddeder. Bir süre sonra sıcak günler başlar, mevsim yaz olur. Bu sırada Üsküdar'da bir veba salgını meydana gelir ve insanlar ölmeye başlar. Bazı arkadaşları reise gelip 'bu cariyeyi zamanında satmadın, şimdi veba zamanı geldi, bu yüzden cariyenin ölme ihtimali var' diyerek nasihat ederler. Reis, cariyesini satmaya karar verir. Bir bey de bu cariyenin güzelliğini işitmiş ve ona kulaktan âşık olmuştur. Reis cariyesini bu adama satar, aldığı parayı da atlastan bir kese içinde koynuna saklar. O gün de İstanbul'da bir işi olduğu için Üsküdar'dan bir kayığa binerek yola çıkar. Yolculuk devam ederken reisin atlas elbisesinin içindeki atlastan para kesesi yavaş yavaş aşağı kaymaya başlar. Yolculuk bitip kayıktan iskeleye çıkmak için hareket ettiğinde kese denize düşüverir. Bunu gören reis feryat etmeye başlar, etraf insanla dolar. Bu insanların arasında reisin çok eski bir arkadaşı da vardır. Beraberce Galata'ya gidip bir dalgıçla anlaşılırlar. Dalgıç, kesenin düştüğü yere gelir,

birkaç defa dalıp çıktıktan sonra reise ve arkadaşına parayı bulamadığını söyler. Onlar da dalgıca bir miktar para verip ümitsiz bir şekilde oradan ayrılırlar. Ancak reisin arkadaşı, dalgıçların hilekâr ve düzenbaz olduklarını bildiği için dalgıcın sözlerine güvenmez ve gece o bölgede beklemeye karar verir. O geceler, dolunay olduğu için geceler gündüz gibi aydınlıktır. Gece yarısından sonra Tophane taraflarından küçük bir kayık yavaş yavaş gelir, Emin iskelesinin diğer tarafından karaya çıkar. Gelenin, gündüz denize giren dalgıç olduğunu anlar ve onu takip etmeye başlar. Dalgıç, kıyıda soyunup denize girer. Bir süre sonra elinde bir keseyle kayığın kenarına gelir ve keseyi kayığın içine bırakır. Ancak kayık küçük olduğu için dalgıç kayığa binmeye çalıştıkça kayık sallandığından dolayı çıkamaz. En sonunda kayığa yakın bir yerdeki sandala çıkıp oradan kayığa geçmeye niyetlenir. O sırada adam da koşarak kayığın içindeki keseyi alıp bir yerde saklanır, dalgıcı takip etmeye başlar. Dalgıç kayığa bindiğinde oraya koyduğu keseyi bulamaz ve etrafına bakarken adam da saklandığı yerden çıkıp ters yöne doğru gitmeye başlar. Dalgıç arkasından yetişir ve ona keseyi bölüşmeyi teklif eder. O sırada dalgıç adamı tanır ve çocuklarının olduğunu söyleyerek kendisini affetmesi için adama yalvarır. Adam da dalgıca acır ve bir miktar para verip onu gönderir. Ertesi gün adam bir kayıkla Üsküdar'a geçer. İskelede reisle karşılaşır. Arkadaşı, reise geceki olayları anlatır. Reis, arkadaşının kendisiyle alay ettiğini düşünür fakat para kesesini görünce sevincinden düşüp bayılır. Çevredekilerin yardımıyla kendisine gelir. Reis, arkadaşına parayı paylaşmayı teklif eder. Arkadaşı önce bu teklifi kabul etmez ama reis ısrar edince, paradan küçük bir miktar alır ve oradan ayrılırlar.

2.2 Nev'î-zâde Atâyî'nin Hikâyesinin Özeti

İşi gücü insanları güldürmek ve eğlendirmek olan bir cüce vardır. O namussuz ve utanmaz adam insanları güldürmek için çaba gösterir, insanlar da onu seyrederdiler. Ancak bu adam çok fakirdir ve ona bir fiske vurulsa bile başı eğilirdi. Bütün dünyayı eğlendirdiği halde felek, onu sabah akşam ağlatmaktadır. İnsanlar arasında bir maskara olmuştur ve komik olan yüzü de onun sermayesidir. Günün birinde o garip kişi bir vilayette imam ve hatip olur. Cübbe ve sarığı da giyince değişik bir şekle girer, ağırbaşlı bir kimliğe bürünür. Önceki mesleğini bırakır, faziletli biri haline gelir. Görevini yaparken insanları yaptıkları işler yüzünden şiddetle azarlar, bunu yakarken de sözünü gereksiz yere uzatır. Dili ısırgan otunun dikenleri gibi olmuştur. Minber ve kürsüden kolay kolay inmez ve halka sürekli öğütler verir. Ancak şehrin ileri gelenleriyle bir araya geldikleri has meclislerde, içindekileri dışına çıkarır ve önceki sanatını icra etmeye devam eder. Zaman ilerler ve bir bayram günü gelip çatar. Herkes bayram namazı için toplanır. Hatip de sabah namazına hazır olunca elbiselerini giyer. Saçını

sakalını güzelce tarar ve güzel kokular sürünmek ister. Fakat kadere bakın ki acele ederken bir hata yapar. Gecenin karanlığında yan yana duran mürekkep ve güzel koku şişelerinden mürekkep şişesini alır bunu yüzüne güzelce sürer. O siyah yüzlü adam, cahillik ve gafletle işini berbat eder. Sabah, hatip mihrapta iken hiç kimse bir şey anlamaz. Hatip hutbe için minbere çıktığında camide toplanmış olan halk onun yüzünü simsiyah bir şekilde görür. Halk bu duruma kahkaha ile gülmeye başlar. O kadar çok gülerler ki ne tekbir getirirler ne de abdestleri kalır. Hatip başına neler geldiğini ve halkın kendine neden güldüğünü anladığında iş işten geçmiştir ve ağlamaya başlar. Camideki cemaat de onun minbere kasten bu şekilde çıktığını sanıp iyice rezil ederler. Maskaralık uğursuzluk olduğu için sonunda adamın yüzü gene kara çıkar.

3. Muhteva İncelemesi

3.1. Olay

Klâsik hikâyeye hakkında yapılan en önemli eleştirilerden biri, metinlerde ele alınan olayların muhayyel, vakanın olağanüstü rastlantılarla dolu olması ve anlatılarda aşırı bir abartı bulunmasıdır (Ünlü, 2011: 465, 468-469). Bu yönlerden değerlendirildiğinde elbette klâsik hikâyemizde masalsı, olağanüstü unsurlar taşıyan hikâyelerin bulunduğu inkâr edilemez. Bununla beraber gerçeklik veya gerçekçi olma yani yaşanan hayata uygun olup olmaması gibi bir kıstasla yapılan bir değerlendirme edebî eserin değerini düşürmez veya yüceltmez. Çünkü bir kurgusal metinde anlatılan olayların gerçeğe veya tarihî gerçeklere uygun ve onlarla tutarlı olması beklenemez. Adı üzerinde metinler, kurmaca (*fiktif*) özellikleriyle edebîdirler.

Örnek hikâyelerde ele alınan olaylar, günlük hayatlarını devam ettiren insanların başlarına gelen ve olağanüstü özellikler bulunmayan türdendir. Bunlar, Namık Kemal'in ifadeleriyle “*güzerân etmemişse bile güzerânı imkân dâhilinde olan*” (Tanpınar, 1988: 400) olaylardır. Bu yönüyle bakıldığında, yani rasyonalitenin varlığı açısından değerlendirildiğinde klâsik hikâyenin modern olandan pek fazla bir farkı yoktur. Cinânî'nin hikâyesinin modern hikâyeden aşağı kalır bir yönünün olmadığı da bilinmelidir. Yukarıda da özetlendiği gibi vaka, Osmanlı leventlerinden birinin başından geçmektedir. Olay bu leventin Malta gemilerinden birini esir almasıyla başlar. Daha sonra, bu geminin bir çeyiz gemisi olduğu anlaşılır. Geminin reisi, bu gemideki gelini kendisine cariyeye olarak alır ve Üsküdar'daki evine gelir. Kızın güzelliği kulaktan kulağa yayılır ve talipleri de kapıya gelir. Reis ise cariyeyi satmaz. Bir gün veba salgını baş gösterince etraftakilerin tavsiyesine uyarak kızı satar.

Vakanın bundan sonraki kısmı daha ilginç bir hale gelmektedir. Reis, kayıkla karşıya geçip sahile çıkarken parayı denize düşürür. Burada rastlantı sonucu eski bir arkadaşıyla karşılaşır. Beraberce bir dalgıçla anlaşılır, bu şekilde olay devam eder. Görüldüğü gibi gerçek hayata uygunluk açısından değerlendirildiğinde herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Atâyî'nin hikâyesi de buna benzer niteliktedir. Hikâyenin yer aldığı *Nefhatü'l-ehzâr*'ın ahlâkî ve didaktik özelliği bu hikâyede kendini göstermektedir. Metnin sonundaki “*Masharalık şûm olup ol ebtere / Âkıbet oldu yine yüzi kara*” beyti hikâyenin ve hikâyenin bağlı olduğu nefhadaki maskaralık ve maskaralık mesleğinin kötülüklerinden sakınılması gerektiği mesajını özetlemektedir. Olayın merkezinde bir maskara vardır. İşi gücü halkı eğlendirmek olan bu kişi bir gün bir yerde imam ve hatip olur. Bu şekilde manen ve maddeten yükseldiğini düşünen maskara işini fazla ciddiye alır, ancak bir yandan da ileri gelenlerin yanında eski mesleğini icraya devam eder. Bir bayram namazından önce yüzüne gülsuyu yerine mürekkep sürünce halka rezil olur. Atâyî, burada insanın iç dünyasının kolay kolay değişmeyeceğini ve insanın içinde olan şeyin er geç dışına aksedeceğini söylemek ister.

Atâyî'nin bu hikâyesindeki yüzüne yanlışlıkla mürekkep sürme motifi Cinânî'nin başka bir hikâyesinde de bulunmaktadır (Ünlü, 2009: 28-29). Bu hikâyede eşinden habersiz cariyesinin yanına giden adamın yüzüne gülsuyu yerine mürekkep sürmesi ve bu haldeyken eşine yakalanması ve sonrasında yaşanan gülünç olaylar anlatılmaktadır.

Bu hikâyedeki mutsuz maskara tiplmesi kendisinden neredeyse 250 yıl sonra yazılan bir başka eserde, Sami Paşazâde Sezâî'nin “*Pandomima*” adlı hikâyesinde görülmektedir (Toplu, 1997: 272-277). Her iki eserin de olay örgüsü arasında büyük bir benzerlik vardır. Meslekleri biri birinin neredeyse aynısı olan iki kahramanın yaşadıkları aradaki yüzlerce yılla ifade edilen zaman farkına rağmen neredeyse aynıdır. Mutsuz bir hikâye kahramanı, mutlu olmak için çabalamalar ve en sonunda mutsuz biten bir olay her iki hikâyenin iskeletini oluşturmaktadır³.

3.2. Şahıs Kadrosu

Bu başlıktaki klâsik hikâye geleneğine yapılan eleştiriler metinlerdeki şahıs kadrosunun dar olması, olaylardaki kahramanların hep üst tabakadan insanlardan oluşması, olağanüstü yaratıklara yer verilmesi olarak özetlenebilir. Yapılan bu eleştiriler genel olarak *Hüsrev ü Şirin*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Süheyl ü Nevbahâr* gibi iki kahramanlı

³ Bu iki hikâye dikkatle değinilmesi gereken iki metindir. Metinler arası bağlamda bu iki hikâyenin ayrıntılı bir karşılaştırılması yapılabilir.

mesnevilerde geçerli olsa da onları bütün hikâye metinlerine yaymak doğru değildir. Birçok hikâyede toplumun her tabakasından insanların yer aldığı ve önemli roller oynadıkları görülmektedir. Sıradan köylüler, esnaflar, askerler, eşkıyalar, kadılar, valilerden sadrazamlar ve padişahlara kadar toplumun her kesiminden kahramanlar klâsik hikâyenin şahıs kadrosu içinde yer alırlar.

Cinânî'nin hikâyesindeki ana kahramanlar reis, reisin arkadaşı ve dalgıçtır. Bunun yanında başka kahramanlardan da bahsedilir ama bunlar figüratif elemanlardır. Ana kahraman, “*deryâda küffâr-ı hâksâr ile ceng ü şemşîr-i gazv u cihâdla dünyâyı ‘ayn-ı ‘adûya teng eden gâzilerden biri*”dir. Reis, aynı zamanda “*himmeti âli ve gönli ganî bir kimesne*”dir. Bundan dolayı cariyeyi yüksek fiyat verseler de satmaz. Ancak veba salgını çıkınca “*müfte gitme*” ihtimali yüzünden cariyeyi mecburen satar. Cariyenin parasını denize düşürdüğü yerde bulunanlardan biri de reisin bir arkadaşıdır. O, reisin “*çokdan yâr u karîni ve hem-dem ü hem-nişîni*”dir. Onun yardımıyla Galata’dan bir dalgıç bulurlar. Bu dalgıç ise “*nahsend-i cihân ve ayyâr-ı devr-i zamân*”dır. Dalgıç, denize birkaç defa dalıp çıktıktan sonra bulamadığını söyler. Bu adamsa dalgıcın sözlerine güvenmez. Çünkü dalgıçların “*mekr ü hilesini*” bilen ve “*hayâtlarına vâkıf*” olan bir kimsedir. Bu şekilde dalgıcın hilesine izin vermez ve parayı sahibine teslim eder. Reis parayı paylaşmayı teklif ettiğinde ise “*bir habbesini*” alır ve bu işi Allah rızası için yaptığını ifade ederek oradan ayrılır.

Atâyî'nin hikâyesi ise neredeyse tek kahramanlıdır. Bir maskara olan bu kahraman olayların merkezinde yer alır ve bütün olaylar maskaranın etrafında gelişir. “*siyeh-rûy*” maskara herkesi güldürdüğü halde “*subh u şâm çarh anı hiç güldürmez*” ve o kadar komik bir yüzü vardır ki gören hemen gülmeye başlamaktadır. Bir gün bu maskara bir vilayete imam ve hatip olur. Bu şekilde acaip bir kılığa girer. Yeni görevini abartıp vaaz ve nasihatle ömrünü geçirir. Ancak bir zaman sonra onun güneşi batmaya başlar. Bir bayram namazın öncesi yüzüne gülsuyu yerine mürekkep sürünce halkın tekrar maskarası olur. İşin sonunda başladığı yere döner ve yüz karalığı onun kaderi olur. İki zıt karakteri birden yaşamak isteyen maskara, istemeden de olsa halkın nazarında maskaralık mesleğinin bir gereğini (yüzüne mürekkep sürmek) yapan bir adam olarak kalır⁴.

Atâyî'nin bu tipi canlandırırken yararlandığı bazı çizgiler evrenseldir. Herkesi güldürdüğü halde kendi gülmeyen soytarı imajı, hak etmediği, dolduramayacağı bir makama gelen kişinin

⁴ Maskaralık Osmanlı toplumunda halkı eğlendiren ve güldüren mesleklerden biri olarak bilinir. “Mashara” ya da “mudhike” olarak adlandırılan bu insanlar yüzlerini çeşitli renklerde boyalarla değiştirip insanları eğlendirirdi. Saraya da girmiş olan bu kişilerin yer aldığı minyatürler de bulunmaktadır (Geniş bilgi için bkz. And,1969: 29-32).

boş büyüklenişleri, böyle birisinin aslında değişmeyişinin sonuçları bu çizgilerin en belirginleridir. Atâyî, bunlardan, özü soytarı kalan bir insanın yükseliş ve düşüşünü bir küçük hikâyeye içerisinde anlatırken, başarı ile yararlanır (Kortantamer, 1997: 338). İmam ve hatiplik gömleği üzerine bol gelen ve içindeki maskara kimliğini bir türlü bastıramayan hikâyeye kahramanı en sonunda gerçek yüzüyle cemaatin karşısına çıktığında o güne kadar verdiği emekler boşa gitmiş ve başladığı yere dönmüştür. Atâyî'nin eseri ahlâkî ve öğretici nitelikte bir metin olduğu için bu hikâyeye bir ibret örneği olarak kaleme alınmıştır. Şair bu hikâyenin bağlı olduğu onuncu nefhada maskaralık mesleğinin yayıldığını belirterek bu mesleğin alçak ve zelil insanların yaptığı bir iş olarak görmektedir. Şaire göre bu tür insanlar halkı kendilerine güldürmek için her türlü rezilliği yapmaktadırlar. Bütün bunlar halkın gözünde küçük ve değersiz olarak görülmelerine yol açmaktadır. Buradan hareketle eserin yazıldığı XVII. yüzyılın başlarında toplumun özellikle ahlâkî anlamda bazı çöküntülere uğradığı, Atâyî'nin de bu bozulmalara mani olmak için gayret gösterdiği anlaşılmaktadır.

3.3. Zaman

Klâsik hikâyelerde zamanla ilgili eleştiriler, onun son derece geniş ve belirsiz bir şekilde kullanılması şeklinde olmaktadır (Ünlü, 2011: 470). Buna göre hikâyelerdeki olayların akışı esnasında zamanın ölçülmesi veya hissedilmesi açısından çok önemli bir veri bulunmamaktadır, bu hikâyelerde zamanın işleyişi göreceli bir şekilde olmaktadır.

Ancak bunun tersine Cinânî'nin hikâyesinde zamanın geçmesi kuvvetle hissedilir. Olayın geçtiği tarih tam olarak tespit edilemese de dönem olarak yazarın dönemi ya da ona yakın bir zaman aralığı olduğu görülebilir. Hikâyede geniş zaman ve küçük zaman dilimleri oldukça belirgindir. Örneğin geminin esir alınmasının bahar aylarında olduğu anlaşılabilir. Çünkü "*bir müddetden sonra eyyâm-ı temûz-ı pür-sûz*" gelir. Bu sıcak günlerin üstüne Üsküdar'da bir veba salgını meydana gelir. Bunun üzerine reis cariyeyi satıp para kesesini koynuna sokar. Ancak kese denize düşer. Daha sonra bir dalgıçla anlaşılır fakat denize dalan adam keseyi bulamadığı söyler. Reisin arkadaşı adamdan şüphelenerek beklemeye başlar: "*o gece deryâyâ nâzır muhtesip tâkında müsafır*" olur. O gece mehtaptır ve "*geceler gündüz gibi rûşen ve ay aydını ile dünyâ yüzi münevver ve müzeyyen*" olmuştur. "*Nısfu'l-leyle dek*" uyumaz ve bir süre sonra dalgıç küçük bir kayıkla gelir. Adam daha sonra denizden keseyi çıkaran dalgıçı yakalayıp parayı elinden alır. Reisin arkadaşı da evine gider. "*Ertesi*" keseyi eline alıp iskeleye gelir ve reisle karşılaşır.

Hikâyenin iskeletini oluşturan olay görüldüğü gibi bir gün içinde başlar ve biter. Olayın akışı içinde okuyucu zamanın geçişini rahatlıkla hisseder. Reis, gündüz yaptığı alışverişin sonucunda aldığı parayı düşürür, hemen ardından dalgıç denize dalar. Akşam olur ve bir dolunay gecesi dalgıçı suçüstü yakalar. Ertesi gün sabah da reise parasını teslim eder.

Atâyî'nin hikâyesinde ise klâsik hikâyenin zamanıyla ilgili eleştirilerin merkezinde olan bir “zaman belirsizliği” bulunmaktadır. Ancak bu zaman belirsizliği içinde muhayyel atlamalara rastlanmamaktadır. Hikâyede zaman belirsiz bir şekilde akıp gider. Olay, temelde bir maskaranın hayat hikâyesi olarak da algılanabilir. Mesleği maskaralık olan bu adam kaderin cilvesi olarak bir gün imam ve hatip olur. Kendini bir yandan bu yeni mesleğine kaptırırken diğer yandan büyükler arasında eski mesleğini icra etmeye devam eder. Bir bayram sabahı ise yüzüne kara çalarak halkın gözünden düşer. Hikâyede zaman ön plana çıkarılmamıştır. Sadece belli vakit olarak bir bayram namazından bahsedilmektedir. Hikâyeden önceki nefhada maskaralık mesleğinin itibar gördüğü ve yaygınlaştığı belirtildiğine göre olayın geçtiği zaman, şairin yaşadığı zaman veya ona yakın bir dönemde gerçekleştiğini göstermektedir.

3.4. Mekân

Klâsik hikâyelerde bazı genel isimlerin dışında (Çin, Hind, Semerkand, Bağdad,...) mekân muhayyeldir. Mekân çok geniş ve belirsiz bir şekilde kullanılmıştır. Kahramanların mekânda “uzaklık” gibi bir sorunları yoktur. Gitmek istedikleri yere bir şekilde çok kısa bir sürede ulaşabilirler. Örnek hikâyelerdeki mekanlar ise bu özelliklere uymamaktadır.

Cinânî'nin hikâyesinde olayın geçtiği mekânlar gerçek ve yaşanılan yerlerdir. Reis bir “*vilâyet-i küffâr-ı bed-kirdâra karîb yerlerde*” dolaşırken bir *Malta* gemisini esir alır, gemideki kızı *Üsküdar*'da bulunan evine getirir. Cariyeyi sattıktan sonra bir kayığa binip “*mahmiye-i Kostantiniyye*”ye gider. İskeleyle çıkarken keseyi düşürür ve arkadaşıyla dalgıç bulmak için *Galata*'ya giderler. Reisin arkadaşı gece olup beklerken dalgıç “*Tophane tarafından*” küçük bir kayıkla gelir. Dalgıç “*Emîn iskelesinden öte bir yere*” yavaşır. Dalgıçtan parayı alır, ertesi sabah *Üsküdar*'a kayıkla geçer, reisle buradaki iskelede karşılaşır.

Cinânî'nin hikâyesindeki mekânlar geniş mekânlardır. Olayın neredeyse tamamı dış mekânlarda geçmektedir. Dikkat edilirse mekânlar sıradan halkın günlük hayatını devam ettirdiği yerlerdir. İnsanların karşıya geçerken kayık kullanmaları, iskele, yer adları yaşanan günlük hayatın birer parçasıdır. Örneğin dönemin İstanbul'unun Üsküdar, Kostantiniye ve

Galata olarak üç farklı şehir olarak adlandırılması Cinânî'nin hikâyesinde de kolaylıkla görülebilmektedir.

Atâyî'nin hikâyesinde ise ana mekân belirsizdir. Olay herhangi bir şehirde geçmektedir. Bununla ilgili herhangi bir de bilgi verilmemektedir. Küçük mekânlar olarak ev ve camiden bahsedilir, ancak onlar da yüzeyseldir.

3.5. Dil ve Üslûp

Klâsik hikâyenin dilinin son derece ağır, zincirleme terkiplerden oluşan yapay bir dil olduğu, sanat gösterme kaygısı yüzünden anlaşılabilir bir hale geldiği yönünde tenkitler bulunmaktadır (Ünlü, 2011: 471). Bu tenkitlerin bir yönden haklılık payı vardır ve özellikle münşiyâne üslûpları bulunan Veysî ve Nergisî gibi şahsiyetlerin eserlerinde bu türden özellikler ağır basmaktadır.

Klasik edebiyatın dili hakkındaki en ağır eleştiriler genellikle Veysî ve Nergisî'nin eserleri üzerinden yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Ancak bu konuda eleştirilen üçüncü bir isim yok gibidir. Yani neredeyse bu iki yazar eleştirilerin odağına yerleştirilmişlerdir. Öyle ki dilin kullanımıyla ilgili eleştiriler söz konusu olduğunda bu iki isimden başkası akla gelmemektedir. Ancak dar bir çevrede kalan (İz, 1964: X) bu tür örneklerin yanında özellikle mensur hikâye metinleri “orta nesir” hatta “sade nesir” sınıfına girecek özellikler taşımaktadır. Bu hikâyelerin ekseriyeti sade bir dille, herkesin anlayabileceği bir tarzda yazılmıştır. Süslü nesirle, ağıdalı bir dille yazılmış hikâye sayısı pek fazla değildir (Kavruk, 1998: 9). Manzum hikâye metinlerinin bazılarında üslûp daha ağır olsa da dönemin insanların anlayamadığı metinler değildir. Örnek olarak alınan metinlerden Cinânî'nin hikâyesi yukarıda anılan mensur eserlerin yanında çok sade bir metin olarak dikkat çekmektedir. Üçlü tamlamaların çok az olduğu metinde genellikle Türkçe kurallara göre yapılan tamlamalar ve ikili terkipler daha fazla göze çarpmaktadır. Bu metindeki dilin XIX. yüzyıl ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarında kullanılan dilden pek farkı yoktur. Atâyî'nin mesnevisinde kullandığı dil ise Cinânî'nin diline göre daha sanatlıdır. Ancak bu sanatlı dil, dönemin günlük dilinin metne yansımaya engel olmamıştır: Atâyî'nin şiir cümleleri özellikle olayları anlatırken ve halktan tipleri konuştururken yahut halk ruhuna uygun seslenmelerde bulunur, sahneler düzenlerken konuşulan İstanbul Türkçesinin sesini bütün canlılığı ve sıcaklığıyla duyurur ve Nedim'in bir yüzyıl sonraki söyleyişini müjdeliler (Kortantamer, 1997: 275).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Ele alından örnek metinlerden Atâyî'nin hikâyesinde olay, kahraman, zaman ve mekân gibi unsurların daha kapalı ve müphem, Cinânî'de ise da açık ve anlaşılır olarak kaleme alınmış olduğu dikkate değerdir. Bu zıtlığın temel sebebi metinlerin yazılış amaçlarının farklı olması olarak görülebilir. Bunlardan Cinânî'nin hikâyesi esasta bir olayı anlatma amacıyla kaleme alınmış ve didaktik gaye sadece metnin sonunda manzum olarak kısaca yer almıştır. Temel amaç bir olayı nakletme olduğu için anlatma esnasında gerçek hayatta var olan ve insanların günlük hayatlarını devam ettirdikleri mekânların kullanılması ve diğer tasvirlerin de gerçeğe uygun olmasında yazarın gerçeklik kaygısının büyük rolü bulunmaktadır. Atâyî'nin hikâyesi ise esasta öğretici, öğüt verici bir içeriği olan mesnevide yer almaktadır. Bu eserin her bölümünde (*nefhasında*) ahlakî bir mesaj verilmiş ve bu mesaj, *nefhanın* hemen arkasından anlatılan bir olayla desteklenmiş, soyut kavram örneklendirilerek somutlaştırılmıştır. Dolayısıyla yazar sadece olaya odaklanmış, kahraman karakterleri, konuya uygun yönleriyle ifade edilmiş ve yazarın hikâyede kullanabileceği özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca yazar tarafından çok önemli görülmediği için zaman ve mekân gibi özellikler çok yüzeysel olarak ele alınmıştır.

Yukarıda iki farklı şekilde yazılmış iki hikâye ile ilgili bilgiler ışığında klâsik hikâye konusunda daha fazla çalışma ve inceleme yapılması ihtiyacının olduğu ortaya konulmuştur. Bugün kütüphanelerimizde belki de binlerce hikâye kitabı el değmemiş bir şekilde durmaktadır. Bilim insanlarına düşen ise bu eserleri öncelikle neşrederek bilim âlemine tanıtmak, daha sonrasında ise bu metinlerin muhtevası ve anlatı tekniğini modern hikâye örnekleriyle karşılaştırıp tarih boyunca Türk hikâyesinin gelişimini eksiksiz bir şekilde tespit etmek olmalıdır.

Kaynakça

- Aktaş, Ş. (1995), *Bir Anlayışın Romanı, Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul. ss. 123-130.
- Aktaş, Ş. (2013), *Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili –Teori ve Uygulama-*, Kurgan Edebiyat, Ankara.
- And, M. (1969), *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Holbrook, V. R. (1998), *Aşkın Okunmaz Kıyıları: Türk Modernitesi ve Mistik Romans*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İsen, M. (2009), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- İz, F. (1964), *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.
- Kavruk, H. (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Kortantamer, T. (1993), *Nedim'in Küçük Manzum Hikâyeleri*, Eski Türk Edebiyatı Makaleler-I, Akçağ Yayınları Ankara. ss.391-412.
- Kortantamer, T. (1997), *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Kuzubaş, M. (2005), *Nev'î-zâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisi*, Deniz Kültür, Samsun.
- Su, H. (2005), Öykümüzün Hikâyesi, *Hece Türk Öykücülüğü Özel Sayısı (46/47)*, II. Baskı, İstanbul. ss. 6-17.
- Tanpınar, A. H. (1988), *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Toplu, E. S.(1997), *Türk Edebiyatından Seçme Hikâyeler*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- Türinay, N. (1995), Klâsik Hikâyenin Son Merhalesi: Hüsn ü Aşk, *Şeyh Galib Kitabı*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul. ss. 87-122.
- Ünlü, O. (2009), *Cinânî Bedâyü'l-âsâr*, Harvard University, Harvard.
- Ünlü, O. (2011), Modern Araştırmacının Klâsik Hikâyeye Bakışı Üzerine Değerlendirmeler, *Türklük Bilimi Araştırmaları (29)*, ss.461-474.

EK: Hikâyelerin Metinleri**Cinânî'nin Hikâyesinin Metni⁵**

Hikâyet: Râviyân-ı aḥbâr-ı laṭife ve ḥâkiyân-ı esmâr-ı münife böyle rivâyet ü hikâyet ederler ki: Zamân-ı sâbıḳda deryâda küffâr-ı ḥâksâr ile ceng ü şemşîr-i ḡazv u cihâdla dünyâyı ‘ayn-ı ‘adüya teng eden ḡâzîlerden biri bir gün ḡazâ niyyetine gemisine süvâr ve vilâyet-i küffâr-ı bed-kirdâra ḳarîb yerlerde geşt ü ḡüzâr ederken nâ-gâḥ Malta gemilerinden bir zîbâ gemiye râst gelür. Ceng ü ḥarb ü kıtâle mübâşeret ü âheng édüp gemide olan küffâr-ı ḥâksârı küşte-i tîr ü şemşîr ve diri ḳalanları cemî‘an esîr eder. Meger esîrlerüñ içinde kāfir béglerinden bir nâmdâr béglerinüñ kıızı var imiş. Ḡâyet şâhib-cemâl kıız imiş. Cemî‘ esbâb u cihâziyla gemiye ḳoyup vèrdükleri bég-zâdeye göndermişler imiş. Giderken bu ṫarîḳla esîr olup müselmânlarâ naşîb olmuşdı. Re‘îs-i mezbûr alınan esîrlerüñ aḥvâlini teftîş ü tefahḥuş édüp her birinüñ aşlını ve nesebini ve menzil ü mekânını istifsâr etdükde merḳûme cāriyenüñ egerçi bég-zâde idüḡünü demeyüp şaḳladılar. Fe-emmâ çehresinden ol serv-i âzâde merdüm-zâde idüḡi gün gibi zâhir ve mâh-ı enver gibi bâhir idi. Gemi şâhibi erkân-ı ḡıyâset ve erbâb-ı fiṫnat u idrâkden bir merd-i ‘ârif ve her ḥâle muṫtali‘ u vâḳıf kimesne idi. Mezbûrenüñ evzâ‘ u etvârından bég-zâdeligini bildi ve zann-ı ḡâlibile teftîş ü tefahḥuş ḳıldı. ‘Âḳıbet fülân ḥişârüñ bēḡi duḫteri ve âsmân-ı şa‘âdetüñ ferḥunde-aḫteri olduḡın i‘tirâf etdiler. Re‘îs-i merḳûm daḫı ol duḫtere şânına münâsib ve ḥâline mülâ‘im ri‘âyet ve geminüñ kıçına perde çeküp tenhâ yere ḳodı ve bildüḡi gibi ḥimâyet ḳıldı. Ḥizmetine cāriye ta‘yîn édüp her vechile mürâ‘âtında oldu. Bu ṫarîḳla giderek Üsküdârda olan mesken-i me‘lûfına geldi. Küffâr-ı ḥâksâr cānibinde geminüñ alındüḡü işidilüp nâle vü feryâd ve aḳrabâ vü ta‘alluḳâtı şiven-i bî-dâda meşḡûl olup ḡâyetle maḫzûn u melûl oldılar. Çün vâlidesinüñ ḥazînesi ḥadden ziyâde ve babasınüñ mâl ü menâli her ṫarafdan müheyyâ vü âmâde idi. Kıızlarını ḥalâş etmekiçün niçe biñ ḡuruş iḫzâr édüp ardınca gönderdiler ve ol cāriyeyi her ne ile olursa bize vèrüñ dèyü tazarru‘ eylediler, çâre vü dermân ve almaḡa imkân olmadı. Meger re‘îs-i mezbûr bir himmeti ‘âlî ve ḡöñli ḡanî kimesne idi. Altun aḳça birkaç günde ḥarcanılır gider ammâ keşîde nâm ile-yevmü‘l-ḳıyâm bâḳî vü ber-devâm ḳalur dèyüp cāriyeyi şatmadı, aḳçasın aḳçasına ḳatmadı. Beş biñ ḡuruş vèrdiler almadı. Âḫir on biñ etdiler, yine olmadı. Bildiler ki aḳça ile alınmaḳ muḫâl ve bedî‘ u ba‘îd ihtimâldür, me‘yûs olup ferâḡat etdiler. Almaḡa gelenler anı ḳoyup memleketlerine girdiler. Bir müddetden soñra eyyâm-ı temüz-ı pür-süz

⁵ Osman Ünlü (2009), *Cinânî Bedâiyü'l-âsâr II*, Harvard. ss. 56-60.

geldi. Maḥmiye-i Üsküdar'da ma'ḥūd ḥastalık zāhir oldu. Her kişiye za'f-ı kalb gelüp kendüyi mevtādan bildi. Bu eṣnāda aḥbābdan ba'zı re'ise daḥl u ta'n edüp “bir cāriyeye bu kadar māl ü menāl vėrdiler, ŧatmaduñ, ğuruŧ u dinārı alup re'sü'l- mālũne katmaduñ, ta'un zamānı geldi, ekŧer ihtimāl oldur ki bir ğün intikāl ve dār-ı fenādan beķāya irtihāl eyleye. Bu kadar zarar u ziyān eyleyüp muḥkem keder çekmek muķarrerdür. Bu bābda dīvānelik etdüñ ve tarīķ-ı dālālete gitdüñ” dēyü çekdiler çevirdiler. Sābıķan cāriyeyi ŧatmaduğına peŧīmān eylediler. İttifāk ol maḥalde bir bėğ bu cāriyenüñ ḥüsniyi iŧidür, ķulaķdan 'āŧıķ olup müŧterī olur. Aḥbābdan birini iŧtirā için irsāl ve bir kīsenüñ içine iki biñ filūri ķoyup bahāsıçün iŧāl eder. Re'is ḥod cāriyeyi evvel ŧatmaduğına peŧīmān ve fevt olup müfte gitmek ihtimāliyle hirāsān olmuŧıdı. ŧafā-yı ḥātırıla cāriyeyi ol bėğe ŧatdı ve iki biñ filūriyi alup bir atlas kīseye ķoyup mühürleyüp ķoynına ķoyup zabt etdi. Meger arķasında ğeydüği daḥı atlas idi. Kīse ağır olmağla ŧarķmağa ve yap yap ķoynından aŧağa akmağa baŧladı. Ol ğün Üsküdar'dan bir ķayığa ğirüp İstanbula 'azimet etmiŧıdi ve ķoynındaki kīse ile andan çıkup 'acele ile maḥmiye-i Koŧantiniyyeye gitmiŧıdi. Ḥareket etdüķçe kīse ŧıyrılıp düŧmeğe mā'il oldu. Re'is-i müŧārün ileyh berü cānibden ğeçüp iskeleye vāŧıl oldu. Taŧra çıkmaķ murād edinüp ķayıķdan beremiye atladı. Kīse daḥı tamām ķuŧaķ altına gelmiŧ, düŧmeğe ğāyetle az kalmıŧıdı. Atlayın dēyince kīsedür, bir kerre deryāya perrān ve dāḥil-i baḥr-i bī-pāyān olup ğöz ğöre maḥfi vü pinhān oldu. Re'is-i derdmend kīseye dīde-i ḥasretle nigerān ve n'eyleyeceğin bilemeyüp dem-beste vü ser-gerdān oldu. Feryād ederek ve ğöğsin döğerek taŧra çıkdı, eṣrāfindan meded umup her cānibe diķķatle baķdı. Āḥir çāre vü dermān bulmayup eŧķ-i çeŧmi deryālar gibi akdı ve āḥ-ı pür-süz u āteŧ-nāk ile sīne-i yārān u ihvānı yakdı. Meger bu kimesnenüñ kadīmü'l-eyyāmdan bir āŧinā-yı kadīmi ve ŧadīķ ḥamīmi var idi. Çoķdan yār u ķarīni ve hem-dem ü hem-niŧini idi. Nā-ğāḥ ol yār-ı kadīm çıkageldi. Ve ol kışŧanuñ aŧlını ŧorup mufaŧŧalan ḥaber aldı. Andan naŧīḥate āğāz edüp eyitdi: “Ey yār-ı ğam-ḥ'ār bu ğiryeyi bī-iḥtiyār ve nāle-i ŧad-hezārũñ saña aŧlā fā'idesi yoķdur ve zerre kadar 'āidesi yoķdur. Bundan ḥāŧıl olan ancaķ ŧemātet-i a'dā ve ta'ne-i erbāb-ı dūnyādur. Saña ŧimdi lāzım olan bir ğavvāŧ bulmaķ ve anı deryāya ŧaldurup bu vechile tedbīr ü tedārük ķılmaķdur. Gel gidelüm akçayı bulmağa ḥimmet edelüm.” Ol sā'at kalkup Ğalaṭaya gitdiler ve bir ğavvāŧ arayup eṣrāfi cüst ü cū etdiler. Āḥir bir ğavvāŧ buldılar ve akça düŧürdükleri maḥalle alup geldiler. Ğavvāŧ ḥod bir naḥsend-i cihān ve 'ayyār-ı devr-i zamān imiŧ. Hemān dem ŧoyunup deryāya ŧaldı, bir zamān deryānuñ dibinde ķaldı. Meger arayuraķ kīseyi deryāda bulmuŧ ve bir yerde gizleyüp cānı gibi pinhān ķılmıŧ. ŧoñra yüzerek taŧra geldi. ŧoluķlanup bir iki def'a yine ŧaldı. 'Āķıbet “cümle deryāyı aradum ve ķa'r-ı māyı cüst ü cū kıldum. Bir yer ķalmadı ki

kaldurup altın görmeyem, ve bir taş kalmadı ki kaldurup altını görmeyem. Hayfâ ki kîseyi bulmağ mümkün olmadı ve kîse-i ümmîd naqd-i şafâ-yı derûnla tolmadı ve ğayrı yoklayıcağ bir yer dağı kalmadı” dëyüp vâfir ‘özr etdi ve kavlumüz üzre ücretini alup gitdi. Râvî eydür: Re’îs-i derdmend melûl u maħzûn ve me’yûs u ciger-hûn Üsküdâra gitdi. Ben gitmedüm ve ğavvâşuñ bulunmadı dëdüğine i’timâd etmedüm. Zîrâ bunlaruñ mekr ü hîlesin bilürdüm ve hayâtlarına ğâh u bî-ğâh vâkıf olurdum. Pes kalbüme ilhâm-ı ilâhî ve telkîn-i sübhânî erişüp ol gece deryâya nâzır muhtesib çadır taķında müsâfir oldum. Meger mehtâb olmağla geceler gündüz gibi rûşen ve ay aydını ile dünyâ yüzi münevver ve müzeyyen olmışdı. Nışfu’l-leyle dek uyımayup ve deryâdan yaña cây-ı ma’hûda nâzır ve ğavvâşı gözetmegiçün müheyyâ vü hâzır tırdum. Zîrâ ihtimâl vërmış idüm ki tenhâ gece ile gele ve kîseyi ka’r-ı deryâdan çıkarup ala. Anı gördüm, Topħâne tarafından bir küçücek çırnıķ peydâ ve içinde bir kimesne kürek çekerek âşikâr u hüveydâ oldı. Ammâ korkusından toğrı ol maħalle gelmedi ve çırnıģı cây-ı ma’hûde şalmadı. Ben de bildüm ki haşm ğâyetle ‘ayyâr u harâm-zâde ve nâ-be-kârdur, andan Emîn iskelesinden öte bir yere yanaşdı. Çırnıģı bir gemi ipine bağladı. Ba’dehu libâsını çıkardı ve şoyundı ve esbâbını çırnıķda koyup ‘uryân deryâya pertâb eyledi. Kenârdan yüzerek yapça yapça gezerek ihtisâb çârtâķınuñ muķâbelesine geldi. Bir miķdâr tırup her cānibine nazar şaldı. ‘Âķıbet kîsenüñ düşdüğü yere şevķla taldı. Kaçan ki yüzerek çıkđı diķķat ëdüp baķdum gördüm kîseyi bile çıkarmış belindeki fuţaya muħkem bağlayup kendüye şarmış. Ben hemân andan evvel tıtdum dağı çırnıģa varmadın karadan segirdüp yitdüm. Bir gemi ardında nezâketle kendümi pinhân etdüm. Yüzerek çırnıģuñ yanına geldi, kîseyi çırnıģuñ içine şaldı. Kendü dağı çırnıģa gireyin dëdi, giremedi. Birkaç def’a hücum etdi, beceremedi. Zîrâ çırnıķ tamâmiyle küçücek olmağla kenârına yapışup gireyin dëdukçe devrildi. Görđi ki deryâ içinden giremedi, etrâfına baķup bir gemi şandalın görđi. Murâd ëdindi ki vara, deryâdan şandala gire, andan şandal ile gelüp çırnıģa yanaşup çata, kendüyi şandaldan çırnıģuñ içine ata. Ğavvâş şandala gitdüğü gibi ben segirdüp çırnıģuñ yanına geldüm ve ipini elleyüp yanuma getürdüm ve kîseyi içinden aldum ve bir yerde şaklanup gözedüp muntazır oldum. Kaçan ki şandalı getürüp çırnıģa çatdı, şevķla kendüzin içine atdı. Tâ ki kîseyi yoklayup bulunmadı, cān başına şıçrayup n’eyleyecegin bilmedi. Çırnıģuñ her delüğine elin şoķdı lâkin her nêreyi yokladıysa bulamayup yıf çıkđı. Âħir diķķat ëdüp etrâfına baķdı. Ben dağı şaklanduğum yerden çıkup kaçdum, muhtesib dükkânına toğrı uçdum. Hemân ki beni görđi, kîseyi ben aldüğüm bildi. Ardumca segirdüp yëtişdi, geldi: “Meded efendi, ben öldüm, cānum çıkđı, kaşķatı oldum. Alduğun kîseyi iki bölelüm iki karındaş gibi bölüşüp üleşelüm” dëyince “bre mel’ün dünki gün üç sikke filürimüz alduñ, bulıvereyin dëyüp deryâya talduñ.

Bön olduğumuz gördüñ, bulımadum dèyü cevāb vèrdüñ. Hem bir müselmāna bu vechile hıyānet ve hem şimdi benden ümmīd-i ‘ināyet èdersin. İnşallāhü’l-fettāh yarın seni ‘ale’s-şabāh hākime iledüp ahvālūñi takrīr ve eşege bindürüp ‘ālemlere teşhīr èdeyin” dèdügüm gibi benüm kim idügüm bildi. Rüsvey olup hayrān u ser-gerdān kalup āhir yüzini ayağuma sürüp ağladı ve “oğulcuqlarum vardur, yetīm eyleme dèyü tazarru’ eyledi ve birkaç aqça ‘ināyet eyle gideyin, bir gün dahı turmayup terk-i diyār èdeyin” dèyüp ol kadar ağladı ki terahhüm kıldum ve bu bābda gāyetle mecrūh olduğını bildüm. Kīsenüñ içinden aña on sikke filūri vèrmege lāyık görüp vèrdüm. Filūrileri alup gitdi, bir gün dahı turmayup bu vilāyeti terk etdi. Rāvī eydür: Èrtesi kīseyi elüme aldum, Üsküdāra geçmege niyyet èdüp iskeleye geldüm. Ol dem bir kayık tutdum, binüp Üsküdāra gitdüm. Gördüm ki aqça şāhibi zār u hayrān ve dembeste vü ser-gerdān iskeleye gelmiş. İster ki bir kayığa binüp berü cānibe gele, tekrār bir talğıç dahı bula. Varup selām vèrdüm ve hātırcıgını şordum. Muşāhabet èderék eyitdüm ki: “Hālā bir ferd olsa, senüñ aqçañı ka’r-ı deryādan çıkarup bulsa, müjdegāne ne vèirdüñ ve ne kadar hıdmet kıldurduñ?” Sözümden gāyet bī-huzūr oldı ve suhriyye şanup gözleri yaşla tıldı. Hemān dem kīseyi koynumdan çıkardum ve “tut aqçañı mübārek olsun” dèyü eline şunıvèrdüm. Kaçan ki bu hāli gördi, gāyet-i sürürından yıkılup ‘aklı gitdi. Çün bu vechile düşdi, ‘ālem halkı üstümüze üşdi. Yüzine gül suyu saçduk. Elini ve ayağını ovarak ‘aklı başına güçile geldi. Andan cenāb-ı Hākka şükr-i bī-pāyān kıldı. Ol dem aqçayı ortasından iki bölđi, nişfi senüñ olsun dèyü ibrām eyledi. Bir habbesin aldum, ben bu huşuşı mahzā-i hazret-i Allāhu celle ve ‘alā rızāsiçün etdüm. Aña bināen ücret almak ma’kūl görmeyüp kıdum, gitdüm. Nazm:

(. - - - / . - - - / . - -)

Kişi yārānla etdüginde ülfet

Gerekdür arada rüy-ı hakikat

Olursa bu cihetden āşinālık

Şaķın kim olmasın hergiz cüdālık

Bilenler n'ēydüğünü hakķ-ı şoĥbet

Ēderler tā ölince meyl-i ülfet

Tekellüf kalmayup aślā arada

Olur ülfet uĥuvvetden ziyāde

Tekellüfsüz kılanlar ihtilātı

Cüdālıkdan ēderler ihtiyātı

Nev'î-zâde Atâyî'nin Hikâyesinin Metni⁶

DÂSİTÂN-I AN MUDHİK Kİ BADÂZ-I FERÂĞ RÛ SİYÂH-ŞÜDE

VÜ Bİ-SEBEB-İ İBN-İ RÛ-SİYÂHÎ HÂLİS-İ TEBÂH-ŞÜDE

- 1971 Var idi bir merdek-i suhriyye-kâr
Şahs-ı siyeh-rûy u siyeh-rûzgâr
- 1972 Mudhik idi hayli o bî-neng ü nâm
Seyrine hayrân idi heb hâs u âm
- 1973 Olmuş idi fakr ile zâr u zebûn
Fiske ile olur idi ser-nigûn
- 1974 Güldürüp anuñla cihânı tamâm
Çarh anı güldürmez idi subh u şâm
- 1975 Olmuş idi masharalık pâyesi
Çehre-i udhukesi ser-mâyesi
- 1976 Yüzine gülse n`ola halk-ı cihân
Çehre ne çehre idi görseñ hemân
- 1977 Âkıbet-i kâr o şahs-ı garîb
Oldı vilâyetde imâm u hatîb
- 1978 Irza çalup cübbe vü destâr ile
Girdi acib şekle bu etvâr ile
- 1979 Gâlib olup câhına ırz u vakâr
Aşırı atdı katı ol nâ-bekâr
- 1980 Kevreli dülbendi inüp kaşına
Vay hemân ta'n idenüñ başına
- 1981 Olmuş idi ya'ni hevâdan geçüp
Fâzıl-ı âlem ulemâdan geçüp
- 1982 Sohbet-i yârâna çekinmezdi hiç
Minber ile kürsiden inmezdi hiç
- 1983 Va'z u nasîhatle kılup halkı nerm
Hâsılı hengâmeyi itmişdi germ
- 1984 Ucb u riyâ ile de mâlâ-keîâm
Masharalık deñlü çıkarmışdı nâm

⁶ Muhammet Kuzubaş (2005), *Nev'î-zâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisi*, Deniz Kültür, Samsun. ss. 205-210.

- 1985 Ta'n idene pîşesi âzâr idi
Kârı müselmânlığı ikfâr idi
- 1986 Halka idüp ta'na zebânın dırâz
Oynadur oldı ili ol künde-bâz
- 1987 Ey dili ser-nîze-i dil-dûr olan
Ta'na halkıyla bed-âmûz olan
- 1988 Kahrı gider kâfir-i cengî gibi
İllere ulaşma firengî gibi
- 1989 Halkı nişân eyleme ta'n okına
Belki döne yine saña tokına
- 1990 Kankı zebân kim ide halka ziyân
Vire ısırgan dikeninden nişân
- 1991 Bî-sebeb-i cürm olıcak lâ-cerem
Nâ-mahal ü bî-meze olur sitem
- 1992 Mashara kim illere taklîd ider
Kendüyi udhûke-i câvid ider
- 1993 Çarh virür iken ki dürli nevâl
Yine cefâsına tahammül muhâl
- 1994 Nâz götürmez katı ebnâ-yı dehr
Nâzı için itdi teberrâ-yı dehr
- 1995 Bakmadı çârâm u nüh ayasına
Hurmeti yok hâsılı babasına
- 1996 Ol amelin sanma ki bî-behreyüz
Şehrî iseñ biz dahi hemşehrîyüz
- 1997 Olma sakın gıybet ile nükte-der
Kâğıdı ardından okur hâceler
- 1998 Nüktelerüñ kadrini tutma girân
Bir pula almaz zurefâ-yı zemân
- 1999 Tutma iñen eksügini âlemüñ
Irzına noksan virür ol âdemüñ
- 2000 Olma bunu gaflet ile mürtekib
Şehrde eksigi alur muhtesib
- 2001 Tutdı mehüñ eksigini gerçi mihr
Mıhladı anı kulagından sipihr

- 2002 Mihre dahi irtesi irdi zevâl
Oldı yüzi yere düşüp pây-mâl
- 2003 Şa'şâ'adan kıl geçürüp itdi cevır
Çarh anı ahşâma dek itdürdi devr
- 2004 Şeb de sipihre neler itdi göre
Renkleyüp eyledi yüzün kara
- 2005 Şeb dahi şeb-dîze virüp dirhemın
Ol boyanuñ çekdi hezârân gamın
- 2006 Yâreler açdı aña idüp hücûm
Tîg ü hadeng ile şehâb u nücûm
- 2007 Sıdk ile rûşen dil olup subh-gâh
Olmadı hiç aña biri seng-râh
- 2008 Görđi karaltı asamaz la-cerem
Ebr gibi savılır andan zulem
- 2009 Cevr idene lâbüđ irişür cefâ
Râh-ı sadâkatdedir ancak safâ
- 2010 Halka didürme ki ol âfet budur
Ta'nayı terk eyle zarâfet budur
- 2011 Ta'na ider âdemi hûr u hakîr
Heb dili ucından atılmaz mı tîr
- 2012 Boşamaga ta'n idene ittifâk
Küfr ile hükm eyler idi üç talak
- 2013 Lîk ekâbirde ki tenhâ ola
Keyf ola ihsân ola helvâ ola
- 2014 Taşra idüp torbadagı sûretin
Yine alurđı eline san'atın
- 2015 Bir gün irüp mevsim-i eyyâm-ı 'ıyd
Rûze geçüp geldi o vakt-i sa'îd
- 2016 İyd namâzına irüp ihtimâm
Çıkdı musallaya seher hâs u âm
- 2017 Hâzır olup subh namâza hatîb
Câme giyüp hâtırına geldi tîb
- 2018 Dühn-i ziyâde şu kadar oldı gark
Kendi dahi tîgi gibi urdı berk

- 2019 Girdi acib kalıba hîle-misâl
Saldı rızâ ger dine çün vebâl
- 2020 Dikkat ile şâneleyüp rîşini
Çözdi hatın ukde-i teşvîşini
- 2021 Yakdı yine rîşine şol deñlü ûd
Şâl-sıfat büridi dûd-ı kebûd
- 2022 Vâr idi bir hâzz-ı mu'arrif kilâb
Itr u abîriyle verilmişdi tâb
- 2023 Anuñ ile çehreye virüp cilâ
Rûyine vü rîşine itdi tılâ
- 2024 Tâli'i gör kim aceleyle hemân
Kumkumada itdi galat nâgehân
- 2025 Zulmet-i şeb içre hatâ eyledi
Kara mürekkeble tılâ eyledi
- 2026 Gaflet idüp ta ki o muhtel dimâg
Cehl mürekkebine olur dâg dimâg
- 2027 Cehl-i mürekkebe gibi ol rû-siyâh
Gaflet ile kârını itdi tebâh
- 2028 Subh-ı düvûm olmamagın rû-sefîd
Olmadı mihrâbda iken bedîd
- 2029 Çünkü ser-i minberi itdi mahal
Menzil-i ber-hâbîde oldu zühal
- 2030 Göricek ol şekl ile mânend-i dîv
Bir aradan âleme düşdi gırîv
- 2031 Kahkahaya başladı balâ vü pest
Gitdi ne tekbîr ne hod-âbdest
- 2032 Tuydı ne hâl oldığın âhir hatîb
Oldı gam-ı haclet ile nâ-şekîb
- 2033 Gitdi cehitler diyu âh eyledi
Şeş ciheti dûd-ı siyâh eyledi
- 2034 Haml idüp amma anı kasda avâm
Eylediler kahr ile rüsvây-ı âm
- 2035 Masharalık şûm olup ol ebtere

Âkıbet oldu yine yüzi kara